

EĞİLİMLER VE GÜÇLER

SAMUEL KIMPTON-NYE

TOBY FRIEND

VakıfBank Kültür Yayınları: 0395
Felsefe: 034

EĞİLİMLER VE GÜÇLER

SAMUEL KIMPTON-NYE

TOBY FRIEND

Özgün Adı

Dispositions and Powers

Türkçesi

Samet Büyükada

Yayın Danışmanı

Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma

Merve Nur Yaman

Sayfa Uygulama ve Kapak

Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları

İnkılâp Mahallesi

Dr. Adnan Büyükdizeni Caddesi

No: 7/A1 - Kat 13

34768 Ümraniye / İstanbul

Telefon: 0 216 285 9571

www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2025

© Samuel Kimpton-Nye, 2023

© Toby Friend, 2023

ISBN 978-625-5848-13-0

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

This translation of "Dispositions and Powers" is published by arrangement with Cambridge University Press.

Baskı

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul

Tel: 0 212 412 1700

www.mega.com.tr - info@mega.com.tr

Sertifika No: 44452

1. Baskı: Ağustos 2025

EĞİLİMLER VE GÜÇLER

SAMUEL KIMPTON-NYE
TOBY FRIEND

TÜRKÇESİ
SAMET BÜYÜKADA

TOBY FRIEND

Lisans eğitimini Glasgow Üniversitesi'nde mühendislik alanında tamamladı. Yüksek lisansını University College London'da yapan Friend, ardından Birkbeck, University of London'da Felsefe alanında yüksek lisans programını tamamladı. Doktora derecesini ise University College London'da Bilim Tarihi ve Felsefesi alanında aldı. Hâlihazırda Buffalo Üniversitesi (State University of New York), Felsefe Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Friend, metafizik, bilim felsefesi ve fizik felsefesi alanlarında ders vermekte ve araştırmalar yürütmektedir.

SAMUEL KIMPTON-NYE

Lisans eğitimini 2013 yılında Birkbeck, University of London Felsefe Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisansını King's College London'da felsefe alanında yaptı ve aynı üniversitede doktorasını tamamladı. 2018-2019 akademik yılında King's College London'da öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2019'da ise Northeastern University London'da öğretim üyeliğine atandı. Hâlihazırda King's College London'da felsefe dersleri vermektedir. Akademik çalışmaları genel olarak modaliteye odaklanmakta; Hume, Leibniz ve Spinoza gibi erken modern dönem filozoflarının modalite anlayışları üzerine de çalışmaktadır.

SAMET BÜYÜKADA

Lisans eğitimini 2011 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. 2015 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini aldı ve 2023 yılında ise aynı üniversitede Felsefe Anabilim Dalı'ndan doktorasını tamamladı. Hâlen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. *Metafizik Bugün* serisinin diğer bir kitabı *Öz'ün de çevirmenidir*.

İÇİNDEKİLER

Özet	7
1 Giriş	9
2 Eğilimler	17
2.1 Giriş	17
2.2 Tek Koşullu Analizler	26
2.3 Koşulsuz Analizler	44
2.4 Nicel Analizler	55
2.5 Yapısal Denklikler Analizi	72
2.6 Özet	82
3 Güçler	83
3.1 Giriş	83
3.2 Güç Nedir?	84
3.3 Güçler mi? Ne İşe Yararlar?	88
3.4 Güçlerin Metafizikine Dair İki Görüş	100
3.5 Yasaları ve Modaliteyi Açıklamak	106
3.6 Güç Ontolojisi Ne Kadar Genişletilebilir?	115
3.7 Özet	126
Kaynakça	129

ÖZET

Anladığımız kadarıyla eğilimler (*dispositions*), belirli şekillerde eğilimli nesnelerin sahip olduğu nispeten tartışmasız “yüklem-sel” özelliklerdir. Buna karşılık güçler (*powers*), eğilimli davranış-ı açıklamak için ortaya atılan varsayımsal “ontik” özelliklerdir. Bölüm 1, bu ayrımı daha ayrıntılı bir şekilde özetlemektedir. Bölüm 2, eğilimlerin çözümlemesini çevreleyen meselelerin ve bunları ele alabilmek için çağdaş literatürdeki çeşitli stratejilerin bir özetini sunmaktadır. Bölüm 3, neden ortaya atılmaya değer oldukları ve doğa yasalarını ve modaliteyi metafiziksel olarak nasıl açıklayabilecekleri de dâhil olmak üzere güçler metafiziğinin karşı karşıya olduğu bazı önemli soruları açıklamaktadır.

GİRİŞ

Nesneler var oldukları sürece, hem eğilimler (*dispositions*) hem de güçler (*powers*) onların özellikleridir. Dahası her ikisi de nesnelerin nasıl davranmaya eğilimli olduklarıyla ilgili özelliklerdir. Ancak eğer bu iki tür özellik açıkça aynı şey olsaydı, şüphesiz bu konuda bir “kitap” yazmanın pek bir anlamı olmazdı. Öte yandan, eğer aralarında yakın bir ilişki olmasaydı ikisini birlikte ele alan tek bir metin yazmanın da pek anlamı olmazdı. Bu giriş bölümünde, onları farklı kılan unsurları ve eğer güç teorisyenleri haklıysa onları birbirine bağlayan unsurları açıklığa kavuşturacağız. Ardından Bölüm 2 ve 3, bu iki tür özelliğe dair felsefi anlayışımızı çevreleyen meseleleri daha derinlemesine ele alacaktır.

Öncelikle eğilimleri ele alalım. Eğilim konusu önemli bir konudur çünkü *bilimde* yaygın olarak var oldukları görülmektedir (bkz. örn. Ellis ve Lierse 1994; Harre ve Madden 1975)¹; ayrıca eğilimler, farklı felsefi alanların kavramlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Buna örnek olarak *inançların* (örn. Ryle 1949; Schwitzgebel 2002), *değerlerin* (msl., Brower 1993; Smith vd. 1989) ve *bilginin* (msl., Constantin 2018; Yalowitz 2000) eğilime dayanan tanımları verilebilir. Bizim kullanmayı amaçladığımız anlamda, bir *eğilim* belirli bir şekilde eğilimli olma özelliğidir. Bu bağlamda, “(S olduğu zaman) M eğilimi” formundaki ifadeler-

1. Bu durum, eğilimlerin bilimde yaygın olmasının güçlere inanmak için iyi bir neden oluşturup oluşturmadığından bağımsız olarak kayda değerdir (bkz. Williams 2011).

le anılan sözde meşru (*canonical*) (veya “açığa çıkan”) eğilimleri sayabiliriz; burada “M” bir davranışa (“tezahüre”) ve “S” (isteğe bağlı olarak) bu davranışı ortaya çıkaran bir tür etkene (“uyarıcıya”) işaret eder. Örneğin “darbe aldığımda kırılma eğilimi” ve “Macarena şarkısını söyleme eğilimi”.

Ayrıca itibari (*conventional*) (veya “örtük”) denilen eğilimleri de eğilimler arasında sayıyoruz.² Bunlar kırılğanlık, iletkenlik ve elastikiyet gibi “-lık”, “-lik” “-iyet” ile biten terimlerle ifade edilen özellikleri içerir. Bu tür özelliklerin açıkça kendilerine bağlı bir tezahürü vardır ve (bu durumlarda tartışmalı olsa da) bir uyarıcıya sahiptir. Sonuç olarak en azından örnek niteliğindeki durumlarda, kırılğan bir nesnenin (kırılğanlık özelliğine sahip bir nesne) darbe aldığımda kırılmaya eğilimli olduğunu ve elastik bir nesnenin (elastikiyet özelliğine sahip bir nesne) uygulanan yük kaldırıldığında belirli bir uzunluğa geri dönmeye eğilimli olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca cesaret, narin ve lafebeliği gibi açıkça belirtilmemiş eklerle ifade edilen özellikler de itibari eğilimler arasında sayılabilir. Bu özelliklerin de bir tezahür (ve belki de bir uyarıcı³) ile çıkarımsal bağlantıları sayesinde eğilimler olduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar eğilimlerden bahsederken onları özellikler olarak adlandırsak da burada çok “hafif dokunuşlu” bir realizme bağlı kalıyoruz. En azından Türkçede “... M’ye eğilimlidir”, “... M’ye meyillidir.” gibi cümlelerimiz gibi ve aynı zamanda “... kırılğandır.”, “... elastiktir.” gibi cümlelerimiz de var. Bu cümle-

2. “Meşru/*canonical*” ve “itibari/*conventional*” terimleri, Choi (2003) tarafından ortaya atılmıştır; ayrıca bkz. Choi (2008). “açığa çıkan/*overt*” ve “örtük/*covert*” terimleri ise Bird (2007b) tarafından kullanılmıştır.

3. Eğilimlerin uyarıcı ve tezahürle mi yoksa sadece tezahür koşullarıyla mı ilişkilendirilmesi gerektiği konusunda ayrıntılı tartışmalar için bkz. Vetter (2015, Bölüm 2 ve 3).

lerden ayrıca isimler de türetebiliriz: “M’ye eğilim”, ‘M’ye meyil’, ‘kırılğanlık’, ‘esneklik’.” Bu adlaştırmalar ile kurulan cümlelerin, ilgili ad için bir gönderge gerektirdiğini makul bir varsayım olarak kabul edersek o zaman tüm konuşmacılar bu tür terimleri dürüstçe kullandıklarında eğilimlerin varlığına inandıklarını kabul etmiş olurlar. Bununla birlikte, bu kabullenişin konuşmacılara derin bir metafiziksel pozisyon dayattığını düşünmüyoruz. Bird’ün (2016, 2018) ifadesiyle biz eğilimleri “yüklemsel” özellikler olarak anlıyoruz; “ontolojik olarak bağlı değiliz” ya da onlara “metafiziksel bir yük” yüklemiyoruz. Yüklemsel özellikler, *doğruluklarda* (önergeler veya cümleler) yer alan dilsel varlıklardır, oysa ontik varlıklar *doğrulukları* doğru kılan şeylerdir; eğilimler, birinci anlamda düşünülebilir. Yani eğilimsel özelliklerin ontik olup olmadığına ya da bu tür özelliklerden bahsetmenin sadece bir *façon de parler* olup olmadığına dair bir bağlılık taşımak istemiyoruz; zira bu ifade, kelimesi kelimesine alınmamalı, aksine bir nesnenin eğilimle ilgili yüklemine ifade etmek için kullanılan uygun bir kısaltma olarak anlaşılmalıdır. Çünkü en azından klasik mantıkta, yüklemeler varlık bağlılığı taşımaz. (Bkz., msl., Quine 1948). Eğilimle (yüklemsel) ilgili özelliklerden bahsetmenin bu şekilde oldukça tartışmasız olacağını umuyoruz.

Gördüğümüz üzere eğilimler, bir şekilde belirli bir tezahür (ve bazılarına göre bu tezahürü tetikleyen bir uyarıcı) ile zorunlu olarak ilişkilidir. Daha özel olarak bu zorunlu ilişkinin, kavramsal bir bağ olduğunu kabul ediyoruz; yani eğilimle ilgili terimlere hâkim olmak, eğilimlerin belirli bir tezahür (ve uyarıcı) ile nasıl bağlantılı olduğunu bilmeye dayanır. En azından, bu bağlantının eğilimle ilişkili tezahür hakkında bilgi sahibi olmayı içerdiğini kabul ediyoruz; ancak bunun yanı sıra tezahürün nasıl ve ne zaman gerçekleşebileceğine dair daha genel bir kavrayışı da gerektirdiğini düşünüyoruz. Bölüm 2, bu eğilimsel davranışın ne

olduğunu açıklığa kavuşturmayı ve bunun, eğilimlerin tahlilini sağlayacak şekilde belirlenip belirlenemeyeceğini, yani bir nesnenin bir eğilim taşıyıp taşımadığını belirleyen gerekli ve yeterli koşulları kavramsal olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Güçler de zorunlu olarak (belki bir uyarıcı verili olduğunda) tezahür etme imkânına bağlıdır, ancak eğilimlerden farklı bir şekilde. Güçler, bizim kullandığımız anlamda, eğilimli nesnelerde gözlemlenen tezahür etme davranışını metafiziksel olarak açıklayan varsayımsal özelliklerdir. Bu nedenle güçler, eğilimle ilgili doğru *yüklem*lerin, (ontik olarak) doğruluğunu sağlayan dayanak olarak konumlandırılır. Diğerleri gibi biz de güçlere, diğer olası nedensel temellere karşıt olacak şekilde, kategorik özellikler arasındaki düzenlilikler gibi eğilimler için bir tür “nedensel temel” olarak atıfta bulunuyoruz. Burada vurgulamak istediğimiz, güçlere sahip olmanın eğilimlere sahip olmaya neden olduğunu öne sürmek değil, aksine eğilimsel davranışın (genel anlamda) nedensel davranış olduğu ve dahası nedensel davranışın bazı metafiziksel temelleri gerektirdiğidir. Güçlerin tezahür davranışıyla bağlantısı, bu nedenle ya genişletilmiş metafizik ya da *a posteriori* akıl yürütme yoluyla kurulması gereken bir zorunluluktur.

Eğilimlere yönelik uzun süredir devam eden bir eleştiri, açıklayıcı değerlerinin sınırlı olduğudur. Hastanın neden uykusunun geldiğini, aldığı ilacın uyku verici olduğunu söyleyerek açıklayabiliriz. Ancak ilacın onu alanlarda neden uyku hâli yarattığını açıklamak için ilacın uyku verici bir özelliğe sahip olmasına başvurmak, çok az açıklayıcı öneme sahip olacaktır. Sonuçta uyku vericilik kavramsal olarak uykululuk hâliyle (yutulduktan sonra) ortaya çıkan o eğilimsel özelliktir.⁴ Bu, ilacın yutulmasının

4. Eğilimlerin açıklayıcı değeri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mumford (1998, 133-141).

neden uyku hâline yol açtığını açıklamak için başka bir şeye başvurulması gerektiğini gösterir. Örneğin ilacın bir opioid (afyon türevi) olduğunu söyleyebiliriz. Bu da onun, uyku hâline nedensel olarak yol açan ve ampirik olarak keşfedilebilir belirli özelliklere sahip olduğu anlamına gelir. Bazı filozoflar için opioidleri birbirinden ayıran ve deneysel olarak keşfedilebilen bu özellikler, güçler olabilir. Eğer öyle ise bu güçler, opioidlerin, onları alan kişilerde gözlemlenen eğilimsel davranışın tanımlayıcı özelliklerini zorunlu kılan ve açıklayan özellikleri olacaktır (bunun, zorunlu olarak uyku hâlini gerektirdiklerini söylemek anlamına gelmediğine dikkat edin). Dahası bu güçler sadece bu davranışı açıklamakla kalmayacak, aynı zamanda opioidlerin neden uyutucu olduğunu, yani uykululuk eğilimine sahip olduğunu da açıklayacaktır.

Güçlerin, bu daha temel açıklayıcı işi yapması gerektiği beklentisi, onları eğilimlerden tür olarak farklı kılar. Eğilimlerin aksine güçler -eğer varlarsa-, “ontik” özelliklerdir. Bunlar, dünyayı dolduran, metafiziksel olarak bağlayıcı ve bu nedenle tartışmalı olan şeylerdir. Bölüm 3, filozofların eğilimsel davranışı açıklarken neden bu taahhüdü yapmaya değer bulduklarının bazı temel nedenlerinin yanı sıra güçlerin eğilimsel davranışla tam olarak nasıl zorunlu ve açıklayıcı bir şekilde ilişkili olduğunun ardındaki bazı nüansları tartışmaktadır.

Opioidler ve uyku verici özellik örneği, -eğer varlarsa- güçler ve eğilimler arasındaki ilişkiyi anlamının fonksiyonelci bir yolunu ortaya koyuyor ki bunun aydınlatıcı olabileceğini düşünüyoruz. Bu düşünceye göre eğilimler, nedensel bir fonksiyon tarafından belirlenen özelliklerdir ve -eğer varlarsa- güçler bu fonksiyonun gerçekleştiricileridir. Dolayısıyla örneğin uyku vericilik, uykululuk hâliyle sonuçlanan nedensel süreç tarafından belirlenir. Ayrıca eğer opioidlerin yutulduğunda uykululuğa yol

açmasının nedeni, belirli güçlere sahip olmaları ve bu güçlerin zorunlu olarak uykululuk meydana getiren nedensel süreçle açıklayıcı bir şekilde bağlantılı olması ise o zaman bu güçler opioidlerin uykusuzluk yapıcı özelliklerindeki nedensel rolü gerçekleştiren güçlerdir.

Bu fonksiyonel anlayışın ayrıntıları üzerinde tartışılacak çok şey vardır. Önemli bir soru, eğilimlerin gerçekleştirciler ile (*a posteriori* olarak) özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceğidir; böylece uyku vericilik, ilaç alındığında uykululuğu zorunlu kılan bir güç olur. Bu tür bir görüş, eğilimlerin kavramsal olarak analiz edilmesinin neden bu kadar zor görüldüğünü güzel bir şekilde açıklar, çünkü bu, eğilimleri ontolojimizin gerçek, mevcut bileşenleri hâline getirir ve böylece analizle ortadan kaldırılmaya uygun olmazlar. Aynı zamanda eğilimlere, onların gerçekleşmelerini sağlayanların açıklayıcı nedensel rolünü de verir; üstelik bu, aşırı belirlenim (*overdetermination*) sorunlarına düşmeden sağlanır. Diğer yandan, bize öyle geliyor ki eğilimlerin analiz edilme-her ne kadar bu analiz belirli modal kavramlara başvurmada yapılamayacağı için indirgemeci olmasa da- imkânı hâlâ vardır. (Bkz. Bölüm 2). Ayrıca, eğilimlerin (en azından prensipte) birden fazla nedensel unsur tarafından gerçekleştirilebileceğini (örneğin bizi uykulu hâle getiren sadece opioidlerin özellikleri değildir!) savunan Prior ve diğerlerine (1982) katılıyoruz. Görünüşe göre bu, eğilimlerin belirli bir nedensel fonksiyonu yerine getirebilecek bir veya başka bir nedensel temele sahip olma gibi ikinci düzey bir özellik ile özdeşleştirilmesini gerektiriyor gibidir.

Bu tür meselelerin önemine rağmen bu tartışmaları başka bir zamana bırakıyoruz. (Ancak bkz. Hawthorne ve Manley 2005; Mumford 1998; Prior 1985; Tugby 2022a, Bölüm 3.6 ve 3.7). Bundan sonrasında, eğilimler ve güçler (Bölüm 3) hakkındaki tartışmayı oldukça ayrı tutacağız. Bu durum, bu kitabın yazımı-

nı nasıl bölüştüğümüzde de yansıtmaktadır: Biri (Toby Friend) giriş ve eğilimler üzerine tartışmayı (Bölüm 2) hazırlarken, diğeri (Samuel Kimpton-Nye) güçler üzerine tartışmayı (Bölüm 3) hazırladı.⁵

5. Kaçınılmaz olarak bireysel felsefi tercihlerimiz tamamen uyumlu değildir ve bu durum, daha uzun bölümlerde tartışılan çeşitli görüşler lehinde veya aleyhinde yapılan vurgularda kendini gösterir.